

Internationalisering en (onderwijs)accreditatie in Nederland

Vooraf

Hoe geïnteresseerd is de wetgever in internationalisatie in het hoger onderwijs? Niet bijzonder, als de wetgeving over accreditatie daarvoor een graadmeter is. Want “internationaal” of “buitenlands” komt als begrip niet expliciet voor in het accreditatiekader voor hoger onderwijs dat sinds 2003 geldt, als onderdeel van de Wet op het Hoger Onderwijs. Het accreditatiestelsel wordt nu doorontwikkeld en volgens de planning zullen er vanaf 2010 andere kaders gelden. Een voorlopige versie daarvan wordt in de komende periode getest in een pilotproject. Als we kunnen afgaan op de inhoud van die voorlopige kaders is internationalisering ook in de toekomst geen expliciet aandachtspunt. Hieronder een korte omschrijving van internationalisering en van accreditatie met daarna een beknopte schets van aspecten van internationalisering in de huidige accreditatieopzet en in de toekomst.

Internationalisering

Internationalisering in het hoger onderwijs heeft diverse aspecten. Meer gedetailleerde analyses niet te na gesproken*, gaat het in eerste instantie om de onderwijsdoelstellingen, zowel wat betreft de instellingsmissie als wat betreft de doelstellingen van de afzonderlijke opleidingen (croho-nummers). Een volgend aspect is de mate van de internationale gerichtheid van het curriculum. Een derde aspect is studentenmobiliteit – zowel inkomend als uitgaand. Uitgaande mobiliteit is vooral voor een individuele student van waarde; inkomende mobiliteit kan resulteren in een ‘international classroom’ met mogelijkheden voor het verwerven van internationale competenties voor de collega-studenten in die groep. Een vierde aspect is docentmobiliteit, zowel inkomend als uitgaand. Net als bij studentmobiliteit heeft uitgaande mobiliteit vooral waarde voor een individu; van inkomende docentmobiliteit kan een geheel docententeam profiteren. Inkomende mobiliteit van studenten en docenten is de laatste jaren toenemend in de belangstelling: internationalisering voor de thuisblijvers*.

Accreditatie

Het is niet echt mogelijk om accreditatie in het Nederlandse hoger onderwijs in kort bestek recht te doen, maar, uiterst beknopt: het gaat in het huidige stelsel om externe toetsing door de NVAO van de mate waarin opleidingen in het hoger onderwijs voldoen aan de wettelijk

* De hier gehanteerde indeling is gebaseerd op eerdere indelingen, onder meer van J. van Schijndel, H. Teekens, M.v.d. Wende

* In de praktijk ligt in Nederland de nadruk bij internationalisering op uitgaande (student)mobiliteit. Dit is vooral zichtbaar in het hbo: in het wo is er een sterkere traditie van docentmobiliteit, zowel inkomend en uitgaand. Het beeld is dat de student- en docentmobiliteit bij wo en hbo toeneemt, niet alleen binnen Europa maar ook met een toenemende studentenmobiliteit vanuit, en intussen ook naar, Zuidoost Azië. Er is over de omvang van de diverse vormen van internationalisering in de afgelopen jaren divers onderzoek gepresenteerd, alleen al bij de Nuffic-internationaliseringscongressen.

vastgestelde accreditiekaders. Bij een positieve uitkomst van die toetsing volgt er accreditatie van de betrokken opleiding voor een periode van zes jaar. Deze programmatoetsing gebeurt aan de hand van de accreditiekaders. De kaders zijn gestructureerd in zes Onderwerpen, met tezamen 21 Facetten.

De kaders voor de beoordeling van masteropleidingen en bacheloropleidingen in het wo en het hbo komen grotendeels overeen. De verschillen gaan om de oriëntatie en het niveau van de opleidingen. Wat betreft de oriëntatie zijn er enkele facetten waarbij in de wo-kaders wordt gevraagd naar de mate van aansluiting aan en gerichtheid op de *wetenschappelijke discipline* terwijl in de hbo-kaders wordt in gevraagd naar aansluiting aan en gerichtheid op *de beroepspraktijk*. Voor het niveau (bachelor of master) is er in één facet een verschil tussen de desbetreffende kaders: er wordt gevraagd naar de mate van overeenkomst met (inter)nationaal erkende niveaustandaarden voor bachelor of masteropleidingen.

Na zo'n zes jaar ervaring met de huidige accreditiekaders, wordt het accreditatiestelsel doorontwikkeld en er komen aangepaste kaders. In die aangepaste kaders zal worden getoetst in welke mate instellingen voor hoger onderwijs - niet *opleidingen*, zoals nu - voldoen aan de richtlijnen. In het nieuwe stelsel komt er in aanvulling op deze instellingsaccreditatie ook een beperkte vorm van opleidingsbeoordeling. Het kader daarvoor wijkt af van de huidige kaders voor opleidingsaccreditatie.

Werkwijze bij beoordelingen van opleidingen en hun internationale aspiraties

In het huidige stelsel hanteren de VBIs • bij alle beoordelingstrajecten de wettelijke kaders onverkort. Opleidingen in het wo krijgen daarbij de gelegenheid om hun internationale oriëntatie en de daaraan verbonden internationale activiteiten expliciet te laten beoordelen. Als zij daarvan gebruik maken, wordt dit in een apart hoofdstuk van het beoordelingsrapport verwerkt. De inhoud van zo'n apart hoofdstuk heeft geen invloed op het oordeel over de accreditatiewaardigheid van een opleiding, want in de afweging worden alleen de zes wettelijk vastgestelde Onderwerpen betrokken. De thema's die in het aparte QANU-hoofdstuk aan de orde komen zijn dezelfde als die de "hbo-VBIs" behandelen binnen de facetten van de zes Onderwerpen indien een opleidingsmanagement in haar zelfevaluatierapport specifiek aangeeft internationale aspiraties te hebben. De beoordelingspanels worden door de VBIs geïnstrueerd, ook over de manier waarop zij internationalisering kunnen betrekken in hun oordeelsvorming.

De meeste VBIs letten er bij de samenstelling van hun beoordelingspanels op dat er, waar dat aan de orde is, afdoende internationale deskundigheid aanwezig is binnen een panel. "Internationaal deskundig" is daarbij niet per definitie "buitenlands". Bij hbo-panels gaat het in de regel om Nederlands(talig)e panelleden met een internationale deskundigheid, bijvoorbeeld op grond van een internationale werkkring. Nederlandstalig, want er is een

• VBIs =visiterende en beoordelende instellingen: VBIs stellen de beoordelingsrapporten op, op grond waarvan de NVAO beslist over het verlenen van accreditatie. Voor wo-opleidingen is de QANU de VBI, voor hbo-opleidingen zijn er diverse VBIs.

noodzaak dat alle documenten over een opleiding toegankelijk zijn voor alle panelleden en in de praktijk van het hbo is vrijwel alle documentatie Nederlandstalig. Toch zijn er wel hbo-beoordelingstrajecten met een deels Engelstalig panel; voor de toegankelijkheid van de documentatie wordt dan gezorgd. Bij wo-beoordelingstrajecten worden er met enige regelmaat buitenlandse deskundigen uitgenodigd om zitting te nemen in een panel, naast Nederlandse deskundigen met internationale ervaring.

Internationalisering bij de huidige accreditiekaders

Hieronder worden de vier eerder genoemde aspecten bij internationalisering verbonden aan de zes Onderwerpen en 21 Facetten van de huidige accreditiekaders. Die aspecten zijn opleidingsdoelstellingen, curriculum, studentmobiliteit en docentmobiliteit.

Bij de opleidingsdoelstellingen zijn drie dimensies te onderscheiden, te weten de instellingsmissie en de daaraan gerelateerde ambities van de opleidingsdoelstellingen, het opleidingsniveau en ten derde, voor het hbo, het beroepenveld waarvoor wordt opgeleid. Het tweede aspect, de curriculuminhoud, wordt in de praktijk vooral gemeten aan de hand van de studieonderdelen met als onlosmakelijk deel daarvan de vakliteratuur. Bij studentmobiliteit en bij docentmobiliteit zijn twee dimensies te onderscheiden: inkomende en uitgaande mobiliteit. In totaal zijn er daarmee acht dimensies waarbij internationalisering aan de orde kan komen in een beoordelingsrapport na een accreditietraject.

In het facultatieve hoofdstuk bij wo-beoordelingen komen al deze dimensies aan de orde.

i. Internationalisering bij de instellingsmissie en de opleidingdoelstellingen

Internationalisering komt in formele zin binnen het huidige accreditiekader niet aan de orde bij de missie van instellingen, al zullen beoordelingspanels van een opleiding nagaan, bij sterke internationale ambities van een instelling, hoe die ambities doorwerken in de opleidingsdoelstellingen. De NVAO-kaders vragen bij enkele beoordelingscriteria over de Opleidingsdoelstellingen (onderwerp 1) en het Programma (onderwerp 2) impliciet naar internationale positionering. Niet expliciet, want in de beoordelingscriteria is “buitenlands” tussen haakjes geschreven. In de praktijk gaan de beoordelingspanels expliciet na hoe de oriëntering is op vergelijkbare buitenlandse opleidingen, zowel bij de opleidingsdoelstellingen als bij de concretisering daarvan in het opleidingsprogramma. Die vraag is enerzijds of de formele doelstellingen, zoals die zijn vastgelegd bij de croho-registratie, aansluiten bij internationale omschrijvingen van opleidingsdoelstellingen in het betreffende domein. Anderzijds gaan de panels na of de studieleiding deelneemt aan, of zich bewust is van, mogelijke buitenlandse overlegorganen of beroeporganisaties. Dit is niet bij alle opleidingen even sterk van belang, maar er is een tendens zichtbaar tot toenemend Europees domeinoverleg, met in het hbo voortrekkers zoals Ergotherapie, Manuele Therapie, Architectuur en Stedenbouwkunde. Van mondiale afstemming bij opleidingsdoelstellingen zijn er tot nog toe geen overtuigende voorbeelden.

ii. Internationalisering bij de standaard voor het opleidingsniveau

Een volgend facet in de NVAO-kaders is de aansluiting van de opleidingsdoelstellingen bij algemeen erkende niveaustandaarden. Naar de ervaring van de beoordelingspanels hanteren vrijwel alle opleidingen in het hoger onderwijs daarvoor de Dublin Descriptors, de Europese richtlijn voor de definiëring van het bachelor- en masterniveau. In de interpretatie door de studieleiding bij hun eigen toetsing of de doelstellingen afdoende aansluiten, bestaat er over de Dublin Descriptors nog wat onduidelijkheid, zo is de ervaring van beoordelingspanels. Maar de algemene indruk is dat men intussen gewend raakt aan de eis tot reflectie op internationale niveaustandaarden in opleidingsdoelstellingen. Het is frappant dat bij de beoordeling van enkele internationaal georiënteerde hbo-opleidingen in 2007-2008 bleek dat men daar de zogenoemde “tien generieke hbo-kwalificaties” hanteert. Dit zijn Nederlandse kwalificaties voor het bachelorniveau. Deze kwalificaties komen inhoudelijk overeen met de Dublin Descriptors, en zijn meer gedetailleerd (dus mogelijk “beter”), maar juist bij deze internationaal gerichte opleidingen was een formele eigen toetsing aan de internationale Dublin Descriptors te verwachten.

iii. Internationalisering bij aansluiting tussen de doelstellingen en het beroepsperspectief
Bij het derde facet over de opleidingsdoelstellingen vragen de NVAO-kaders naar de relatie met ontwikkelingen in het beoogde beroepenveld. Ook hier is “buitenlands” tussen haakjes vermeld. Bij de beoordeling door de panels komt “internationalisatie” alleen aan de orde als er bij een opleiding expliciet sprake is van een internationaal beroepsperspectief. Anders niet. Maar als wel zo is – een opleiding als International Business Management is een voor de hand liggend voorbeeld, net als de International Master in Shipping and Transport -, onderzoeken de beoordelingspanels wel degelijk expliciet in hoeverre de studieleiding alert is op domeinen beroepsontwikkelingen in het buitenland.

iv. Internationalisering bij het concrete opleidingsprogramma
Ook bij de NVAO-vragen over het opleidingsprogramma (Onderwerp 2) is “buitenlands” tussen haakjes gezet in de beoordelingscriteria. De beoordelingspanels bezien bij hun oordeelsvorming bij dit onderwerp onder meer de studieonderdelen en de gehanteerde vakliteratuur. Daarbij wordt door vrijwel alle panels expliciet bekeken of in de studieonderdelen de recente ontwikkelingen in het internationale domein aan de orde komen. en of de literatuur verwijst naar internationale theorieën of de buitenlandse beroepspraktijk. En of er relevante buitenlandse literatuur wordt gebruikt, abonnementen op buitenlandse vaktijdschriften en dergelijke. Vrijwel alle Nederlandse literatuur voor bachelor of masteropleidingen heeft een Engelse, Amerikaanse, Duitse of Franse pendant: de ervaring is dat docenten(teams) niet structureel kiezen voor buitenlandse literatuur, juist het tegendeel. In geval er wel een keuze is voor buitenlandse literatuur, zien de panels bij hbo-opleidingen vaak vertalingen.

v. Internationalisering in de vorm van uitgaande studentmobiliteit
Bij opleidingen waar dat relevant is in verband met de opleidingsdoelstellingen of met het beroepsperspectief, schrijven de panels hierover in hun beoordelingsrapport. Als voorbeeld:

indien uit het curriculumoverzicht of uit het feitelijke uitgevoerde onderwijs blijkt dat er een verplichting is voor een buitenlandse stage, of als uit studie van de individuele studietrajecten blijkt dat studenten dat in hun keuzepakket opnemen, gaan de panels expliciet na hoe de begeleiding en de beoordeling verloopt bij deze uitgaande studentmobiliteit. Bij de mogelijkheid voor studieonderdelen bij een buitenlandse partner, vragen panels naar de borging van de begeleiding vanuit de eigen instelling maar vooral ook naar de borging dat een dergelijk buitenlands studieonderdeel past binnen de eigen opleidingsdoelstellingen.

vi. Internationale aspecten de vorm van inkomende studentmobiliteit

Bij het beoordelingscriterium voor *instroombegeleiding* komt internationalisering zijdelings ter sprake sinds de NVAO de richtlijn hanteert dat bij instroom van buitenlandse studenten de ‘Code of Conduct’ moet zijn ondertekend. Het blijkt regelmatig bij visitaties dat niet alle docenten zich ervan bewust zijn dat deze Code of Conduct bestaat, dat die door de eigen instelling is ondertekend en dat zij zich bij de uitvoering van het onderwijs moeten houden aan deze gedragsregels. Er wordt door vrijwel alle beoordelingspanels naar gevraagd tijdens een visitatie. Indien een opleiding in zijn doelstellingen of in de ambities van het studieprogramma gericht is op buitenlandse instroom, vragen de beoordelingspanels naar de instroomselectie. Een element is daarbij de manier waarop vooraf wordt vastgesteld dat de studenten voldoende vaardig zijn in de taal waarin het onderwijs wordt verzorgd – dat betreft in de praktijk vooral het Engels en het Nederlands - bij instroom vanuit Duitsland. Panels willen dan weten hoe de instelling vaststelt dat de studenten over afdoende kwalificaties beschikken voor de betreffende opleiding. Andere aandachtspunten zijn dan de garantie voor de taalvaardigheid van de docenten en voor afdoende begeleiding van de buitenlandse studenten. Informatie over de resultaten daarvan vinden beoordelingspanels in de documentatie over (instroom)begeleiding, in gesprekken met studenten en docenten en in de gegevens over de kwantitatieve doorstroom en in het civiel effect van de studie: hoe succesvol zijn buitenlandse studenten in hun studie en, lastiger vast te stellen, hoe succesvol zijn zij in hun carrière. Opleidingen met de ambitie internationale studenten op te leiden moeten informatie kunnen geven over de doorstroomgegevens van de buitenlandse cohorten. Bij tegenvallend studiesucces vraagt het panel naar analyse van de doorstroomcijfers en naar maatregelen voor verbetering.

vii. Internationalisering in de vorm van uitgaande docentmobiliteit

Voor uitgaande docentmobiliteit is er in het kader geen beoordelingscriterium. Wel is er bij de facetten over personeel (Onderwerp 3) de vraag in hoeverre de docenten hun vakkennis op peil (kunnen) houden. Bij de beoordeling van dit facet vragen veel beoordelingspanels naar bijscholing; daarbij komen ‘buitenlandse congressen’ vrijwel steeds ter sprake.

viii. Internationalisering in de vorm van inkomende docentmobiliteit

Ook voor inkomende docentmobiliteit is er in het kader geen beoordelingscriterium, al kunnen de panels dit als argumentatie voor hun oordeel opvoeren bij een van de criteria van het facet 2.1 (“*orientatie van het studieprogramma op het relevante beroepenveld/de*

relevante wetenschappelijk discipline”). Dat geldt evenzeer voor de vermelding van “gastdocentschappen”.

Samenvattend, in een overzicht:

Dimensies van internationalisering	Formeel in het accreditiekader	De praktijk van ”internationalisering” bij de toetsing door de panels
i. ambitie van een instelling en de opleidingsdoelstellingen	niet	Bij vermelding van internationale ambities en bij een internationaal beroepsperspectief: bij alle drie de facetten van Onderwerp 1
ii. opleidingsniveau	Impliciet bij facet 1.1 en 1.3; meer expliciet bij facet 1.2	Bij alle drie de facetten van Onderwerp 1, indien de instelling of de opleiding internationale ambities heeft
iii. Internationaal beroepsperspectief bij opleidingsdoelstellingen	Impliciet bij facet 1.3	Expliciet bij facet 1.3, met daarbij een controle of het internationale beroepsperspectief afdoende geconcretiseerd wordt in de opleiding: bij de facetten 2.1 en 2.2
iv. Internationale inhoud van het opleidingsprogramma	Impliciet bij facet 2.1 en 2.2	Komt wat betreft ‘literatuur’ bij vrijwel alle beoordelingen ter sprake (facet 2.1) en, in geval van buitenlandse ambities, ook bij de beoordeling van de studieonderdelen: facetten 2.2, 2.7 en 2.8.
v. Uitgaande studentmobiliteit	Impliciet bij 2.2	Bij facet 2.2 beoordelen panels hoe uitgaande studentmobiliteit verloopt en hoe de waarde ervan ten opzichte van de studiedoelstellingen is gebord; bij facet 2.7 en 2.8 komt dan de begeleiding en beoordeling aan de orde.
vi. inkomende studentmobiliteit	Impliciet bij 2.2, 2.4, 2.5, 4.2, 6.1 en 6.2.	bij facet 2.5 wordt gevraagd naar de Code of Conduct bij buitenlandse instroom; bij de facetten 2.4 en 4.2 wordt gevraagd naar de begeleiding van buitenlandse instroom; de effecten daarvan worden bevraagd bij de facetten 6.1 en 6.2.
vii. Uitgaande docentmobiliteit	Impliciet bij 3.3	Alleen in verband met vakgerichte competentieversterking door docenten.
viii. Inkomende docentmobiliteit	niet	Alleen bij het facet 2.2

Internationalisering en de toekomstige accreditiekaders

In 2008 en 2009 wordt ervaring opgebouwd met instellingsaccreditatie, met daarbij een beperkte opleidingsbeoordeling. Daartoe worden concept-accreditatiekaders gepilot. Enkele documenten voor deze pilot zijn *Kaders ten behoeve van de ontwikkeling van een nieuw accreditatiestelsel in Nederland en Vlaanderen (pilotfase, 24 juni 2008)* en de *Handreiking voor instelling bij de instellingsaudit en de beperkte opleidingsbeoordeling (pilotfase, 10 juli 2008)*. In deze documenten wordt vermeld dat het beoordelingspanel bij de instellingsaudit rekening houdt met de eigen ambities van een instelling. Als voorbeeld wordt

daarvoor de gewenste mate van internationalisering genoemd (*Handreiking, blz. 8, Het Beoordelingsproces*).

i. Instellingsaudit

Voor de instellingsaudit bevat het beoordelingskader 6 *standaarden*. Daarmee wordt gemeten in hoeverre de instelling een visie heeft op de kwaliteit van haar opleidingen en in hoeverre zij beschikt over de mogelijkheden om die kwaliteit te realiseren. Internationalisering kan deel uitmaken van de instellingsvisie. De andere standaarden voor de beoordeling betreffen onder meer de manier waar de belanghebbenden zijn en worden betrokken bij de kwaliteitsborging en waarop de instelling kan aantonen dat de doelstellingen voor ‘kwaliteit’ worden gerealiseerd en verbeterd. Ook de effectiviteit van de organisatie van de instelling wordt beoordeeld, wat betreft de bewaking van de kwaliteit van de opleidingen.

ii. Opleidingsbeoordeling

Bij de beperkte opleidingsbeoordeling wordt gemeten wat deze opleiding beoogt, hoe zij die doelstellingen wil realiseren en wat het resultaat daarvan is. Er is daarbij geen expliciete vermelding van internationalisering.

iii. Handreiking

In de nota *Handreiking* wordt internationalisering als voorbeeld genoemd (blz. 5) als mogelijke focus van een instelling. Mocht een instelling aangeven zich te willen richten op internationalisering, dan moet het panel daar rekening mee bij de instellingsaudit en bij de beoordeling van de opleidingen van die instelling. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat ‘internationalisering’ in de te piloten accreditatieopzet alleen aan de orde komt als een geïntegreerd deel van de beoordeling indien die instelling dit vermeldt bij haar onderwijsvisie. Ook bij de opleidingen komt het alleen ter sprake als een internationale focus expliciet vermeld is in de opleidingsdoelstellingen.

Verblijfsvergunningen en de vigerende accreditatiewetgeving

In de vigerende wettelijke regelingen zijn verblijfsvergunningen van buitenlandse studenten gebonden aan de status van de onderwijsinstelling: buitenlandse studenten bij het reguliere bekostigde onderwijs krijgen een verblijfsvergunning voor de duur van hun studie. Dit geldt ook voor buitenlandse studenten bij een (particuliere) “aangewezen instelling”. Particuliere onderwijsinstellingen hechten mede daarom aan de status van aangewezen instelling. Aangezien een voorwaarde voor aanwijzing is dat er minimaal één geaccrediteerde opleiding wordt aangeboden, draagt dit bij tot de motivatie bij particuliere onderwijsaanbieders om accreditatie aan te vragen voor een van hun opleidingen.

Ten slotte:

Bij “internationaal” en “accreditatie” zijn er nog meer interessante thema’s, zoals bidiplomering, dual degrees, beoordelingen op basis van buitenlandse accreditiekaders, gezamenlijke beoordelingstrajecten van een Nederlandse VBI en een buitenlandse instantie. Deze onderwerpen komen in Europees verband aan de orde (bijvoorbeeld via de ENQA). Bij de beoordeling en accreditatie van ‘onderzoek’, WO en hbo, is internationalisatie een aspect van andere orde dan bij ‘onderwijs’. Een inventarisatie van de manier waarop dat wordt gemeten en beoordeeld, nu en in de toekomst, is een interessante exercitie.

Roelien van Empel
Netherlands Quality Agency

14 oktober 2008